

Na razvalinah Gutenbergove trdnjave – evolucija zapisa

UVOD

Človek je na svoji poti napredka premeril dolgo razdaljo, ki jo je nemogoče zajeti preprosto s trenutki časa, drobnimi odkritji in izumi za vsakdan, pač pa le s tistimi mejniki, ki so odprli nove poti. Napredek, ki ga bova analizirala na ravni splošnih ugotovitev, nama bo pomagal misliti najin predmet raziskave, namreč kako sta oblika in vsebina zapisa vplivala na evolucijo informacije.

Trditev, da je človek misleče bitje, implicira hkrati tudi, da je govoreče bitje. Skozi miselni proces snuje svoje vedenje in mu podeljuje glasovno ali zapisano obliko. Svoj miselni obstoj gradi skozi izmenjavo informacij z drugim ali s samim sabo. Odnos med govorom in mišljenjem lahko analogno opišemo z razmerjem med obliko in vsebino. Etimološka razlaga besede informacija izhaja iz latinščine in pomeni spraviti nekaj v obliko, upodobiti; pomeni hkrati vsebino, ki je dana skozi obliko, in obliko, ki jo je treba izumiti za neko vsebino. Če ne upoštevamo te nujnosti in izpeljemo negacijo, dobimo ne-informacijo, ki jo lahko opišemo s pomensko prazno obliko ali z ne-oblikovano vsebino. Poleg tega nujnega razmerja spada k informaciji še njena prevedljivost ali dostopnost, odprtost k smislu. Znak oz. sporočilo, ki je iztrgano iz danega znakovnega oz. kontekstualnega okvira in torej ni prevedljivo, ne more postati informacija. Meje jezika so bile meje posamezne kulture, hkrati pa so bile odprte in dostopne drugačnemu razumevanju sveta drugih kultur.

Najprej je bila informacija dana skozi govorno obliko. V svojem najširšem pomenu besede je kot praktično vedenje, navdih ali modrost sprva prehajala iz roda v rod ustno, kasneje pa so njen razvoj določale različne modalnosti zapisa. In ravno te različne modalnosti zapisa informacije so predmet najinega preučevanja. Zanima naju predvsem ali, in če, kako zapis vpliva na samo vsebino

informacije, ali si vsebina, da bi se izrazila v vsej svoji polnosti, išče nove oblike zapisa? Kot bomo videli, so v evoluciji zapisa informacije nastajali različni mejniki; enkrat se je spremenila oblika, drugič vsebina; sedaj pa smo pred novim mejnikom: meja med vsebino in obliko izginja.

INFORMACIJA SE ZAPIŠE

Prvi kamenček, ki je sprožil cel plaz napredka in spremenil ali bolje začel zgodovino človeštva, je iznajdba in uporaba pisave. Po zelo, zelo dolgem času, šestnajst tisoč let po tem, ko je človek narisal prve risbe v jami Lascaux, se je začela zgodba o pisavi, o kateri pa lahko govorimo šele, ko postane sistem znakov ali simbolov, s katerim zapisovalec vzpostavi pisno komunikacijo – to je beleženje, hranjenje in sporočanje drugim. Z njo se ciklični čas razklene v linearnega. V prvih zapisih se razkriva tista človekova želja, da bi z beleženjem dogodkov, praktičnega vedenja ali pesniškega navdiha o svetu ohranil svojo izkušnjo sveta. Zapisovanje ponuja človeku obvladovanje življenjskega okolja, svet postaja informacija in z njenim zapisom se začne razvoj civilizacije. Zapis kot sled posnema naravo, ki govori jezik materije in ga preslikava na abstraktno raven. Shema, ki jo postavlja kot začetek: človek-informacija-svet, predpostavlja vsako zapisano vedenje o ..., praktično popisovanje ..., navdihnjenje iz ... sveta. Torej imamo zapisano informacijo (bodisi s klinopisno pisavo, s hieroglifi na glinastih ploščicah, s pismenkami na svili ...), ki nekaj sporoča ljudem; z zapisom prerašča časovno-prostorski okvir in prenaša sporočilo zunaj svoje naravne danosti.

Kaj je informacija v najzgodnejših odkritih zapisih? Njen natančni prevod je izgubljen oz. bolj natančno, ohranjen je kot tista razsežnost človekovega obstoja, ki jo danes imenujemo kultura v širokem pomenu besede. Vsebina, ki se je pisno oblikovala pod predpostavko o orodju in podlagi, priča o kulturni zračenosti človeka z okoljem. Znakovni zapis, ki dobi svojo vrednost skupaj z drugimi artefakti, lahko prevajamo samo kot del celotne zapuščine (zapis spregovori šele skozi celoto), hkrati pa moramo zajemati pri sebi lastni smisel za razumevanje. To nas nagovarja in zavezuje k nenehnemu prevajanju in interpretiranju.

Goody¹ je ugotavljal, da pisna kultura, s katero se človekovo vedenje o svetu širi precej drugače, kot ga širi ustna kultura, prispeva pomemben del k razvoju kognicijskih (z)možnosti in je vplivala na razvoj človekovega duha. V knjigi Med pisnim in ustnim je prišel do zanimive ugotovitve, namreč da način pridobivanja znanja vpliva na organizacijo pridobljenega znanja. Pisava ne spremeni samo izražanja misli, ampak vpliva tudi na to, kako mišljenje sploh poteka. Prehod iz

¹ Goody J., 1933.

ustnega v pisno je prehod iz slušnega v vidno. Razvoj pisave pospešuje proces izobraževanja; šola in pisava sta povezani. S pomočjo pisave oziroma zapisa, ki ga omogoča pisava, se večajo, spreminjajo in prenašajo različne oblike učenja. Ob tem razmišljanju se nenehno vsiljuje drzna spekulacija o tem, ali je mogoče, da so različne pisave (ali pa nemara odsotnost zapisa) pripomogle ali celo vplivale na različen način mišljenja, ali je mogoče, da so celo porajale različne vsebine?

“Na kaj in s čim? To sta prvi vprašanji, ki si ju zastavimo, kadar se sprašujemo o nastanku in razvoju pisave. Znaki so namreč odvisni prav tako od civilizacije, iz katere prihajajo, kot od orodja, ki jih zapisuje, in od snovi, na kateri so zapisani. Baker, vosek, svila. Na kaj? Na papirus (Egipt), na tablice iz žgane gline (Mezopotamija), na kamen (Mezopotamija), na marmor (Grčija), na baker (Indija), na usnje (pokrajina Mrtvega morja), na jelenovo kožo (Mehika), na brezovo lubje (Indija), na agavo (Srednja Amerika), bambus (Polinezija), na rastlinska vlakna (Indija), na les (Skandinavija), na svilo (Kitajska, Turčija), na slonovo kost (Autun, Francija), na voščene tablice (Egipt, zahodna Evropa). S čim? Jasno je, da sredstvo za pisanje na vsako od teh podlag ne more biti enako: pisalo iz trstike, čopič (za papirus ali živalske kože), stilus in lopatica, šila, gosje pero itd. Podlaga in orodje ukazujeta.”² Prvotno je bila informacija podrejena samemu mediju prenosa, torej materialu, na katerem je bila napisana.

Prva pisava je bila sestavljena iz sličic-znakov, piktogramov, ki so sprva kazali na predmete, bitja, ideje. Pomembna točka v razvoju pisave je moment, ko znak ne pomeni več nekaj realnega, temveč njegova vrednost postane v tem, da je fonem – glas govornega jezika. Prava pisava se pravzaprav začne šele z razvojem fonetike. Medtem ko so Sumerci iznašli klinopisno pisavo, ki je bila sprva piktogramska in se je šele kasneje razvila v pravo pisavo, pa so skoraj v istem času Egipčani razvili hieroglifno pisavo, ki je že od vsega začetka uporabljala znak kot fonem.

Egipčani so poleg hieroglifov iznašli tudi papirus, revolucionarno odkritje, iz katerega je kasneje nastal list. V mestu Pergamon v Mali Aziji so potem, ko so jih Egipčani prenehali zalagati s papirusi, ki so bili povrh vsega zelo dragi, iznašli pergament. S pergamentom je prišlo tudi do spremembe pisal; začeli so uporabljati gosja peresa, papirusove svitke pa so zamenjali pergamenti listi, ki so jih prepogibali in šivali v “kodekse”, prednike knjig.

Zares pomembno odkritje za razvoj zapisa pa je izum črkopisa. “Klinopisi, hieroglifi in kitajske pismenke imajo skupno to, da so zapisovali bodisi besede bodisi zloge. Če hočemo torej te pisave znati pisati in brati, moramo poznati zelo veliko znakov ali pismenk. Črkopis je popolnoma drugačen, saj v glavnem

² Ponot R. v delu Georges J., 1994.

lahko s tridesetimi znaki vse napišete.”³ Ta abstraktni znakovni model je šele omogočil prevod, skozi določljiv ali opisljiv način. Raba znakov je postala abstraktna in v tem smislu neodvisna od podob sveta.

OD ZAPISA DO ZNANSTVENE KOMUNIKACIJE

Pisna kultura omogoča trdno določen izvornik, shranjevanje točnih podatkov in njihovo reorganizacijo; zapisana beseda postane samostojna stvar. Pisava omogoča premislek in spodbuja določeno mero kritične pozornosti, zapisano besedilo lahko večkrat preberem in razmislim o njegovi vsebini. Prvič v zgodovini je prevladalo prepričanje, da edino pravo znanje prihaja iz knjig in ne od starejših ljudi, ki so si tekom življenja nabrali izkušnje.

Iznajdbi pergamenta in črkopisa sta omogočili hitrejšo in lažje zapisovanje ter shranjevanje. Rodila se je potreba in predvsem velika želja, še danes neizsanjan mit o aleksandrijski knjižnici kot svetovni zakladnici celotnega znanja, zbranega na enem mestu.

Za razvoj grške logike in filozofije, ki je bistveno vplivala na razvoj sodobnih znanosti, pa je bila nujno potrebna pisava alfabet – fonetična pisava s 25 znaki, ki omogočajo poljubno kombiniranje. Heidegger je v knjigi *Na poti do govornice* dokazoval, da se grška filozofija ne bi mogla nikoli razviti npr. na Japonskem ali Kitajskem, kjer uporabljajo popolnoma drugačen sistem zapisovanja – pismenke. Dva tako različna sistema zapisovanja implicirata različna duševna in družbena ustrojja. Govorico in pisavo, ki vznikata iz pokrajine, iz naroda ali ljudstva, ki prebiva na določenem ozemlju, in vplivata na način razmišljanja določenega naroda oz. civilizacije, potem vzvratno določen način razmišljanja giblje in spreminja.

Grška logika, ki je postavila temelj za razvoj znanosti v današnjem pomenu besede, je prva omogočila klasifikacijo znanosti in s tem ostro ločila svet mnenja (*doxe*) od sveta resnice (*episteme*). Informacija prvič v zgodovini dobi status znanstvene resnice. Razvoj znanosti se je začel z odkrivanjem kriterijev, ki so definirali informacijo kot znanstveno resnico. Njen začetek je predpostavljal tako razvoj vsebine kot tudi oblike. Grki so bili prvi, za katere je znano, da so v svojih delih citirali predhodnike in tako začeli klasifikacijo znotraj znanosti.

Sprva volumen, kasneje kodeks, se je počasi začel spreminjati v knjigo. V kulturi pismenosti je bila po Chartierovem⁴ mnenju prav reorganizacija zasnove zapisa od tistega na svitkih do popolnoma nove zasnove besedila v knjigi (npr. izum strani, opombe, kazala, slike ...) prvi mejnik v evoluciji zapisa.

³ Georges J., 1994.

⁴ Chartier B., 2002.

Gutenbergov izum tiska je prišel veliko kasneje, prehod od rokopisa⁵ do tiskane besede (tipografija) je v Chartierovi analizi zavzel šele drugo mesto. Kljub temu je Gutenbergov izum odločilno vplival na količino knjig, ki je nenadoma omogočila razmah znanstvene komunikacije, katere osnovni gradnik je zapisana informacija. Z razvojem tiskarstva so začeli v Evropi množično uporabljati tudi papir, ki so ga Kitajci sicer poznali že od 2. st. n. št., vendar so postopek izdelave skrivali pred drugimi. Število knjig in tekstovnih del se je naglo povečevalo, tako je imelo vse več ljudi dostop do informacije, do znanja, do knjig. Knjiga je postala dostopna širši množici.

S pisavo postane informacija, določeno znanje, neodvisna od govorca oz. avtorja, s tiskom postane znanje neodvisno od pisarjev. Informacija prvič postane objavljena. Objava omogoča medsebojno sodelovanje med učenjaki in raziskovalci; je temelj, ki je šele omogočil razvoj prvih periodičnih znanstvenih revij.⁶ Znanstvene revije so bile do nedavnega tudi eden uspešnejših načinov izmenjave informacij oz. znanstvene komunikacije med raziskovalci; komunikacija pa je sestavni in bistveni del znanosti in znanstvenosti.

S tehnično reprodukcijo je postal sam medij prenosa nebitven za pretok informacij in fascinanten sen o univerzalni knjižnici je ponovno zaživel v novi obliki. Za poenotenim sistemom medknjižnične izposoje in po popolnem dostopu do vsega zbranega gradiva smo dobili predstavo nekakšne globalne knjižnice. Tiskana beseda je ostala eden najpomembnejših mehanizmov učenja in nadaljnega raziskovanja do danes, ko smo prišli do novega mejnika: digitalizacije zapisa na internetu.

Tehnološke znanosti so razvile in ponudile nov medij, ki pomeni revolucionarno spremembo v pretoku znanja. Medtem ko objava članka v znanstvenih publikacijah zaradi njene prostorske omejenosti in časovne zamudnosti postaja zaviralen proces, pa pri elektronski objavi na internetu prostor in čas nimata več nobenega pomena.

ZNANSTVENORAZISKOVALNO DELO KOT DIGITALEN ZAPIS

Kako danes zapisujemo informacijo? Tako kot pred 400 leti, ko je Gutenberg prvič prijel v roke natisnjeno besedilo na listu papirja. Torej s kančkom nostalgije, zaradi katerega zjutraj vsi posegamo po dnevnem tisku kot majhnem ritu-

⁵ Če ne veš, kaj je pisanje, boš morda celo mislil, da ni težavno. Če pa želiš podrobno razlago, naj ti povem, da je delo težaško: pokvari vid, ukrivi hrbet, stisne trebuh in rebra, uklešči ledja in razboli celo telo /.../. Kakor se razveseli mornar, ko se naposled vrne v pristanišče, tako se pisar razveseli, ko pride do zadnje vrste. De gratias semper. Kolofon iz dela Silos Beatus (12. stoletje), v delu Georges J.

⁶ Prvi dve znanstveni reviji – francoska Journal des Scavans in britanska Philosophical Transactions of the Royal Society, sta se pojavili že leta 1665.

alu, brez katerega ne znamo prav začeti dneva. Ali pa zaradi istega zmagoslavnega trenutka, ki ga občuti avtor, ko ob koncu svojega dela preda besedilo v tisk. Z natisom dobi njegovo delo dokončno obliko in zaživi lastno življenje. Pretok informacij danes kroji zapis, ki skozi tisk ustvarja naš spoznavni horizont o dogajanju v svetu. Naš pogled seže samo toliko daleč, kolikor imamo dostopa do informacij. Naš svet torej kroji informacijski horizont, ki ima še vedno svoj temelj v zapisu. Zapisi, ki se tiskajo v različnih publikacijah, se sistematsko prepisujejo v elektronsko verzijo in objavljajo na svetovnem spletu. Tako se na novo oblikujejo velikanske knjižnice na internetu in znova obujajo idejo o univerzalni knjižnici. Novost je ravno v odpravi tistih rešitev, ki so sprva omogočile sanje o skupni zakladnici znanja, torej v odpravi fizičnih izvodov, zbranih na enem mestu, odpravi časa in prostora. Odmik od empiričnih pogojev kot načina obstajanja pa je ravno opis interneta kot novega medija oz. virtualnega sveta. Informacijska tehnologija, ki obravnava internet kot medij za prenos informacij, ne izhaja zgolj iz predpostavke o obstoju fizične povezave in organizaciji prenosov, temveč odpira nov "prostor", ki ni podrejen časovno-prostorskim omejitvam. Medtem ko so se stari Grki srečevali na mestnem trgu agori in razpravljali o pomembnih vprašanjih, gremo danes po informacije na internet. Internet postaja prostor srečevanja. Informacija, ki potuje po vodu, ni preprosto impulz, temveč podatek, ki se skupaj z drugimi razširja v virtualno resničnost.

Za sistematskim prepisovanjem in vzpostavljanjem novega načina komunikacije pa se razkriva preposto vprašanje: "Zakaj pišem?" Zaradi nujno potrebnih referenc za vključevanje v sodobno raziskovalno delo? Zaradi napredovanja? Zaradi širjenja znanja in objavljanja novih odkritij? Kateri model bi izbrali, če bi imeli na voljo dva modela objavljanja, starejšega, na katerega nas veže nostalgija, ali novejšega, ki odpira prostor novi komunikaciji? In katerega bi izbrali, če bi vam analiza pokazala, da je drugi nedvomno veliko uspešnejši v distribuciji znanosti? Z navedenimi vprašanji pridemo na začetek: "Zakaj torej pišem?"

Podobna vprašanja si zastavljamo v okviru projekta SciX (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo je bila koordinatorka mednarodnega evropskega projekta SciX – Open, self-organising repository for scientific information exchange). Poglavitni namen projekta je bil razviti ustrezno tehnologijo in zagotoviti tako arhive za članke in znanstvene prispevke v elektronski obliki kot tudi omogočiti nastanek novih elektronskih revij, ki bodo pospešile znanstveno komunikacijo. Če želimo, da bo e-znanstvena komunikacija kvalitetno in spodbudno vplivala na nadaljnji razvoj znanosti, moramo zagotoviti kritično maso visoko kakovostnih in recenziranih člankov.

Po svetu potekajo burne razprave o principu in izvedbi prostega dostopa do znanja. Veliko študij se ukvarja z vprašanjem "Kakšen je odnos avtorjev znan-

stvenih prispevkov do prostega objavljanja na internetu, ki sledi geslu Prost dostop do znanja (Open access)?” Kakšen je odnos uporabnikov do tovrstnega znanja? V čem so prednosti in slabosti e-objavljanja? S podobnimi vprašanji se danes soočajo različni modeli, ki omogočajo e-objavljanje. Dejstvo je, da imamo danes razvitih že zadosti orodij, ki omogočajo različne e-arhive, soobstajanje in povezovanje različnih e-archivov znotraj enega portala, ... avtorji pa še vedno omahujejo in se izogibajo tovrstnih publikacij in za zdaj še vedno raje objavljajo v papirnatem mediju. Kot ugotavlja Pinfield,⁷ so orodja in možnosti za namestitev institucionalnih repozitorijev (arhivov) dobro vzpostavljeni, glavno delo, ki nas čaka sedaj, bo prepričati avtorje, da bodo želeli objavljati in shranjevati svoje znanstvene prispevke v institucionalnih e-archivih.

Pobuda mora priti z univerz in iz znanstvenih institucij, to pa bo zahtevalo kulturno spremembo med raziskovalci. Navade raziskovalcev bo treba spreminiti, kar pa, kot se že kaže, ne bo lahko. Posebno pozornost bo treba nameniti tudi uvajanju in seznanjanju z digitalnim zapisom različnih vej znanosti; medtem ko so nekatere znanosti (npr. matematika, fizika, informatika ...) vodilne na tem področju, bo treba veliko več truda vložiti v informiranje drugih znanosti (npr. humanističnih). V študiji “Prospects for institutional e-print repositories in the United Kingdom”⁸ je Michael Day ugotovil, da je trenutno najpomembnejša naloga ozaveščanje akademske sfere o možnostih, ki jih ponuja e-objavljanje in e-arhiviranje: širiti pomembnost ideje o e-archivih med ljudi. Najbrž bosta v prihodnjih letih oz. desetletjih soobstajala oba medija, tudi zato, ker so elektronski bralci še v manjšini (pa ne zaradi nezmožnosti branja, temveč bolj zaradi neenakega dostopa do nove oblike zapsanega, ki ni zastoj).

Skandinavske države se dogovarjajo o vzpostavitvi nordijskega portala, na katerega bi se obrnil uporabnik in ki bi zajemal različne akademske pa tudi druge oblike e-znanstvene komunikacije ter elektronske arhive že obstoječih publikacij. Portal bo moral (posamezniki ali skupini) tudi omogočati zasnovo nove e-publikacije ter vzpostavitev e-arhiva. Podobna pobuda bi morala priti tudi iz slovenskega raziskovalnega prostora, ki je trenutno razdrobljen med tri Univerze in SAZU ZRC. Tak portal bi vključeval različna področja znanosti, hkrati pa bi ponujal celovito rešitev na vprašanje, kako obvarovati oz. ohraniti svoj jezik, pa kljub temu ostati viden in odmeven.

Oktobra 2003 je bila na mednarodni konferenci o odprtem dostopu v Berlinu sprejeta in podpisana t. i. Berlinska deklaracija – deklaracija o odprtem dostopu v znanostih in humanistiki. Gre za širjenje ideje o odprtem dostopu, ki jo

⁷ Pinfield S., na: <http://www.dlib.org/dlib/march03/pinfield/03pinfield.html>

⁸ Day M., na: <http://www.rdn.ac.uk/projects/eprints-uk/docs/studies/impact/>

je sprožila izjava budimpeštanske iniciative, nadaljevali pa sta jo ECHO listina ter izjava o odprtem dostopu iz Bethesde. Na spletni strani <http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html> najdete sklep berlinske deklaracije in vabilo k podpisu v podporo o odprtem dostopu.

Vsekakor bo pomemben poudarek na ozaveščanju ljudi o njihovi intelektualni lastnini in na nasvetu naj ne podpisujejo ekskluzivnih avtorskih pravic. "Prišel je torej trenutek za redefiniranje pravnih (literarna lastnina, copyright, avtorske pravice), estetskih (...), administrativnih (...) ali bibliotekonomičnih (...) kategorij, ki so bile vse mišljene in skonstruirane v razmerju s pisno kulturo, kateri predmeti so bili povsem drugačni od elektronskih besedil."⁹

DILEME SODOBNEGA ČASA

Problem, s katerim se znanost sooča v virtualni resničnosti danes je, kako ločiti znanost od drugega? Vse, kar najdemo na internetu in kar prevzema staro vrednost informacije, ki je bila doslej v domeni funkcije objave, še ne more biti znanost. Lažji dostop do znanja nas vsekakor odločilno oskrbi z informacijami, prihrani določen čas in denar, toda samo brskanje po internetu, pridobivanje ter iskanje informacij še ni znanost; kljub vsemu trdo znanstveno delo ostaja. Nujno bo vzpostaviti mehanizme oz. kriterije, ki bodo vzpostavili, prepoznali ter ločili znanost od drugega. Tega se dobro zavedajo tudi znanstveniki, ki se za objavljanje v e-revijah za zdaj poslužujejo istih kriterijev za recenzijo, ki so bile do sedaj v uporabi pri tiskanih publikacijah. Če se želimo izogniti kaosu in obilju proste komunikacije, ki omogoča, da vsakdo svobodno objavlja na internetu vse, kar mu pride na misel, je nujna nova vzpostavitev reda diskurzov v elektronski tekstualnosti, ki bo strogo ločevala znanstveno od neznanstvenega ali Chartierovimi besedami: "Narediti zaznaven status diskurzov je pogoj za to, da jim lahko pripišemo bolj ali manj krepko avtoriteto glede na modalnost publiciranja in tako lahko obvladamo sprevržene učinke nenadzorovane, zmotne ali ponarejene 'informacije', ki jo srečujemo na internetu zaradi raziskovalnih gibalcev."¹⁰

Treba je ločiti med idejo digitalne knjižnice, ki sledi staremu mitu o Aleksandrijski knjižnici, in med popolnoma novim konceptom organiziranja in objavljanja znanja (e-revije so zgolj zametek nove organizacije znanja). "Podobno možnosti (ali prisile) elektronske knjige vabijo k temu, da bi drugače organizirali tisto, kar knjiga, ki je še zmerom naša, nujno distribuira na linearno

⁹ Chartier B., 2002.

¹⁰ Chartier B., 2002.

v sekvencah. Hipertekst in hiper branje, ki ga omogoča in producira, spreminjata razmerja med podobami, zvoki in besedili, ki so združeni nelinearno s pomočjo elektronskih spojev, prav tako pa izvedljive povezave med besedili, fluidnimi v svoji obrisih in v virtualno neomejenem številu. V tem besedilnem svetu brez meja postane najpomembnejši pojem vezi, mišljene kot operacija, ki postavlja v razmerje tekstne enote, razrezane zaradi branja.”¹¹

Kaj pa se zgodi s samo strukturo informacije, ko se preseli na internet? Postane dinamična, interaktivna, predvsem pa nelinearna. Struktura zapisa postaja grafična podoba, za katero široka paleta oblikovnih zmožnost digitalnih orodij vedno znova izumlja nove pomenske okvire. Meje med vsebino in obliko so čedalje bolj zabrisane in medtem ko nas je doslej zanimalo, kako vsebina sooblikuje svoj izraz, si lahko odslej zastavimo novo vprašanje: ali lahko nov izraz dobi novo vsebino. Pri tem se zastavlja še dodatno vprašanje, ki igra pomembno vlogo pri elektronskem zapisu, ker uporabnika sooči z dostopnostjo in protokoli. Vsebina na internetu postane dostopna samo, če uporabnik uporablja isti protokol kot ponudnik. Vprašanje prevoda se z elektronskim zapisom zastavi na novo.

Pri informacijski revoluciji ne gre preprosto za to, da se že obstoječe stvari prepišejo in shranijo v elektronski obliki na internetu. Internet nam kot nov medij prenosa informacij in znanja ne omogoča samo drugačne oblike, njegova bistvena prednost je v popolnoma drugačen principu organiziranosti znanstvene komunikacije in publikacije ter socialnih odnosov v teh procesih. Prav tako kot je nekoč kodeks, iz katerega se je razvila knjiga, kakršno poznamo danes, izpodrinil svitke, se že uveljavlja nova oblika komunikacije, ki združuje nove zmožnosti, ki jih ponuja doba elektronske tekstualnosti. Sprva je tudi kodeks vseboval zasnovo besedil, kakršna je bila značilna za pisno kulturo svitkov. Kar pa je sedaj, v dobi elektronskih besedil na zaslonu najbolj zanimivo, je dejstvo, da je elektronsko besedilo raztegnejno, gibljivo, odprto, ... z eno samo pomembno razliko se zdi, da je današnji bralec, ki bere besedilo prek zaslona/interneta, podoben antičnemu bralcu, ki je bral svitek. Razlika pa je bistvena in tiči v tem, da je besedilo na zaslonu zasnovano kot knjiga (oštevilčenje, sprotne opombe, kazala, slike ...).

Treba se bo otresti tradicionalne miselnosti, ki je upoštevala in sledila prostorskim in časovnim omejitvam ter oviram jezika in samega področja raziskovanja. Sporočilo je vedno sestavljeno iz oblike in vsebine, medij pa, kot smo videli že pri pisavah, kjer je podlaga zapisa govorila in ukazovala, neločljiv del sporočila. Podlaga in orodje ukazujeta na novo.

¹¹ Chartier B., 2002.

NAMESTO SKLEPA

Vprašanje, kaj prinaša novi medij, nam razpira dve razsežnosti: kvantitativno in kvalitativno. Vprašanja, ki zadevajo hitrost dostopa do znanja, obseg znanja, kako do podatkov, kateri članki so večkrat citirani in na katerih področjih ipd., so vprašanja, na katera lahko odgovorijo različne znanosti¹², in bodo znana, ker so merljiva z vprašalnikom. Na vprašanje, kakšen bo svet jutri, pa skušamo odgovoriti z refleksijo novih vprašanj, ki jih prispeva filozofija. V okviru novega EU projekta reUse, v katerem poleg Slovenije sodelujejo še partnerji iz Avstrije, Nemčije in Estonije in katerega glavni namen je vzpostaviti tri nacionalne arhive (v Avstriji, Nemčiji in Estoniji), bo imela Slovenija vlogo opazovalke in ocenjevalke. Skušali bomo podati kritično presojo različnih pristopov digitalnih arhivov ter oceniti njihovo uporabnost. Ob kvalitativnih raziskavah znotraj projekta se bomo ukvarjali še z analizo novega načina zapisa informacije v virtualni resničnosti in njegovem vplivu na vsebino. Internet oziroma elektronsko besedilo v tem trenutku združuje dve stvari, ki sta bili do sedaj nezdružljivi: pisno in podobo združuje v 'upodobljen zapis'. Računalniški zaslone ne nosijo več zgolj podobe (v nasprotju s filmskimi in televizijskimi), temveč nosijo predvsem besedila; "staro nasprotje med knjigo, pisnim, branjem na eni strani in zaslonom in podobo na drugi je nadomestil nov položaj, ki predlaga nov nosilec pisne kulture in novo obliko knjige."¹³

Ali se obdobje prepisovanja bliža koncu in se začenja obdobje zapisovanja na novo? Kakšen bo naslednji mejnik v evoluciji informacije? Do kod torej segajo meje človekovega sveta? Do kod segajo meje njegovega duha?

LITERATURA

- "Berlinska deklaracija", na: <http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>
- Chartier, R. (2002), "Bralci in branje v dobi elektronske tekstualnosti", v: *Monitor*, 2002 Vol. IV/no 1-4, Ljubljana
- članek v časopisu: Chartier, R. (2002), "Preteklost in prihodnost knjige", v: *Monitor*, Vol. IV/no 1-4, Ljubljana.
- Georges, J. (1994): *Pisava - spomin človeštva*, DZS, Ljubljana
- Goody, J. (1933): *Med pisnim in ustnim: študija o pisnosti, družini, kulturi in državi*, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.
- "ECHO listina", na: http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/echo_web/ECHO/home/documents/declaration/
- Harnad, S., "Electr. Preprints and Postprints", na: <http://www.ecs.soton.ac.uk/%7Eharnad/Temp/eprints.htm>
- Harnad, S., "Post-gutenberg galaxy: the fourth revolution in the means of production of knowledge", na: <http://www.ecs.soton.ac.uk/~harnad/Papers/Harnad/harnad91.postgutenberg.html>
- Hitchcock, S., Bergmark, D., Brody, T., Gutteridge, C., Carr, L., Hall, W., Lagoze, C. Harnad, S., Open Citation Linking, na: <http://www.dlib.org/dlib/october02/hitchcock/10hitchcock.html>

¹² Npr. informacijska sociologija (njeno področje so študije glede uporabnikov IT), informacijska ekonomija, informacijska metafizika.

¹³ Chartier B., 2002.

“Izjava o Odprtem dostopu iz Bethesda”, na: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>

Pinfield, S., “Open archives and UK institutions: an overview”, D-Lib Magazine, 9(3), na:

<http://www.dlib.org/dlib/march03/pinfield/03pinfield.html>

Tenopir, C. and King D. W., Towards Electronic Journals: Realities for Scientists, Librarians, and Publishers, *Psychology*: 11,#84

Electronic Journals (1), na: <http://psycprints.ecs.soton.ac.uk/archive/00000084/>

Day, M., “Prospects for institutional e-print repositories in the United Kingdom”, na: <http://www.rdn.ac.uk/projects/eprints-uk/docs/studies/impact/>